

KAPITTEL 4

Fra episkopal statskirke til synodal frikirke. Synodalforfatning i Den norske synoden i USA på 1800-tallet

Ralph Meier

Førsteamanuensis, Institutt for religion og livssyn, Høgskulen i Volda

Abstract: The article presents the constitution of the Norwegian Synod from 1853 as an example of a Lutheran constitution according to the conditions of an independent church system, as in the USA, in contrast to the state church in Norway at that time. Both the first drafts of a synodical church constitution before 1853 and the revision of the constitution in 1868, including the reasons for the changes, are described. The constitution of the Norwegian Synod is compared to the constitution of the mother church in Norway, with the similarities and differences between them. Both the first and the revised constitution of the Norwegian Synod are compared to the constitution of the German Lutheran Missouri Synod, which show remarkable similarities. The article argues for a possible influence from the constitution of the Missouri Synod from 1846/47 on the constitution of the Norwegian Synod from 1853, and clearly shows the influence from the Missouri Synod on the revised version of the Norwegian constitution in 1868. The independence of the local congregations and the laity, which are granted in the constitution of the Norwegian Synod, are demonstrated in practice by examples from the controversy about slavery and the election controversy.

Keywords: church constitution, Norwegian-American Lutheran Church, Norwegian Synod, Missouri Synod, synodical constitution, free church, independent church

Sitering: Meier, R. (2022). Fra episkopal statskirke til synodal frikirke. Synodalforfatning i Den norske synoden i USA på 1800-tallet. I A. Aschim, B. Afset, H. Elstad & B. Løvlie (Red.), *Tru, språk, historie. Heidersskrift til Per Halse* (Kap. 4, s. 95–118). Cappelen Damm Akademisk. <https://doi.org/10.23865/noasp.165.ch4>

Lisens: CC BY-NC-ND 4.0

Introduksjon

De norske utvandrere som kom til USA på 1800-tallet sto foran en stor utfordring når det gjaldt kirkelig liv. I et land som hadde et klart skille mellom stat og religion måtte de lage en egen og helt ny kirkeordning hvis de ville leve sin tro i et trossamfunn. Når de norske utvandrerne forlot hjemlandet sitt, forlot de ikke bare nære slektninger og venner, men også den lutherske norske statskirken som var en essensiell del av deres norske identitet, siden nesten alle nordmenn var medlem av statskirken i Norge (Blegen, 1931, s. 17). Den religiøse situasjonen i USA var helt ny sammenlignet med den situasjonen utvandrerne var fortrolige med fra Norge, og Odd S. Lovoll formulerer treffende: «Overgangen fra den autoritære biskopstyrte lutherske statskirken i Norge med automatisk medlemskap til et ytterliggående frikirkesystem basert på frivillighet innebar store vanskeligheter fra begynnelsen og ble en sterk utfordring for religiøse ledere» (Lovoll, 2005, s. 109).

I denne artikkelen skal jeg se nærmere på synodalforfatningen til Den norske synoden som et eksempel på å lage en ny kirkeforfatning i et nytt land med bakgrunnen fra statskirken i Norge. Den norske synoden var den største og mest betydningsfulle norske lutherske synode i USA i andre halvdel av 1800-tallet. Det mest påfallende i denne synodens forfatning i forhold til Norge var at den tok utgangspunkt i lokalmenighetene og at den var en ordning uten biskoper. Både den første forfatningen fra 1853, med både gamle og nye elementer tilpasset den nye politiske og religiøse situasjonen i USA, og veien til en revidert forfatning etter 15 år skal bli presentert. Ved den reviderte forfatningen skal det legges vekt på de mest omdiskuterte spørsmålene og endringene i forhold til den første forfatningen. Innflytelsen fra den tyske lutherske Missourisynoden under revisjonsprosessen skal også bli belyst. Til slutt skal jeg se på hvordan det endrede forholdet mellom prester og lekfolket i forfatningen og menighetenes selvstendighet fikk konsekvenser i det praktiske livet.

Tidligere forskning har presentert viktige trekk i Den norske synodens dannelse og forfatning, som på engelsk E. C. Nelson og E. F. Fevold i standardverket om de norsk-amerikanske lutherske kirker i USA, *The Lutheran Church among Norwegian-Americans* (1960), E. C. Nelson i to artikler (1953, 1973) eller T. Nichol i artikkelen «Singing the Lord's song

in a foreign land» (1993). På norsk bør nevnes V. L. Haanes' avhandling «Hvad skal da dette blive for prester?» (1998, s. 124–156) og artikkelen «Presbyterianske innslag i norsk kirkehistorie» av B. Løvlie (2015). De fleste av de nevnte tekster viser også til forbindelsen mellom Den norske synoden og Missourisynoden. Om innflytelsen fra Missourisynoden, særlig fra deres leder Carl Ferdinand Wilhelm Walther, på Den norske synoden i dogmatiske spørsmål har jeg skrevet i to artikler (Meier, 2015, 2020). I denne artikkelen skal jeg i større grad enn det hittil har blitt gjort se på innflytelsen fra Missourisynoden og Walther på Den norske synoden i kirkerettslige spørsmål, og på de praktiske konsekvensene av synodens forfatning i forhold til menighetenes selvstendighet.

Norsk utvandring og de første kirkelige bestrebelser i USA

Når den første større gruppe med 52 utvandrere til USA forlot Norge i 1825, var det religiøse motivet ved siden av det økonomiske en viktig grunn for mange av emigrantene. Utreisen fra Stavanger med sluppen *Restauration* var organisert og ledet av kvekeren Lars Larsen Geilane. Kvekerne som var om bord, forlot Norge fordi de ikke kunne leve i samsvar med sin tro uten å komme i konflikt med de norske religionslovene (Haraldsø, 1988a). Da utvandringen fra Norge til USA startet for alvor i 1836, først med noen hundre emigranter hvert år, håpet majoriteten av utreisende på bedre økonomiske og sosiale vilkår i USA. I 1843 steg tallet av emigrantene fra Norge på over 1 600, og fra 1866 ble det en masseutvandring med 10 000 til 15 000 utreisende per år til 1873, og i perioden fra 1880 til 1893 dro i gjennomsnitt 18 900 nordmenn hvert år til USA (Lovoll, 1997, s. 35–36). Selv om de fleste emigrantene fra Norge ikke reiste av religiøse grunner, var tilhørigheten til den evangelisk-lutherske kirken en selvfølge for dem og ble for mange et savn når de kom til USA. Fra 1825 til 1844 reiste ingen ordinert prest fra Den norske kirke sammen med utvandrerne til USA, og i de første årene ble nordmennene i USA betjent av lekpredikanter som reiste omkring (Haanes, 1998, s. 126).

Den første ordinerte prest fra Norge som kom til USA i 1844 var Johannes Wilhelm Christian Dietrichson. Året før, i 1843, var den

haugianske lekmanforkynneren Elling Eielsen og den danske læreren Claus Lauritz Clausen blitt ordinert i USA ved tyske lutheranere til tjeneste blant norske immigranter. Eielsen var antiklerikal, kritisk mot statskirken og geistligheten, men ble likevel den første nordmann som ble ordinert i USA (Haanes, 2021, s. 221–222). Den haugianske Eielsen-synoden ble stiftet i 1846 (Nelson & Fevold, 1960, s. 71–81, 126–132). Siden slaverispørsmålet blir nevnt senere i denne artikkelen, er det verdt å merke seg at § 14 av Eielsen-synodens kirkekonstitusjonen 1846/1850 betegnet slavehandelen som synd (Bergh, 1914, s. 30; Haanes, 2021, s. 220). Mens Eielsen var representant for den haugianske vekkelsesretning, var Dietrichson en embetsaristokratisk og høykirkelig prest som representerte statskirken fra Norge (Haanes, 1998, s. 128, 2021, s. 224). Dietrichson reiste til USA for å undersøke den religiøse og kirkelige tilstanden hos nordmennene i USA og, om mulig, å danne menigheter (Dietrichson, 1846, s. 1). Han var i USA først fra 1844 til 1845, så etter ett års opphold i Norge igjen fra 1846 til 1850, denne gangen på grunn av et kall fra Koshkonong menighet i Wisconsin. Mens han var i USA samarbeidet Dietrichson med Clausen og grunnla flere menigheter i Wisconsin og skrev menighetsforfatninger og utkast til en synodalforfatning (Nelson, 1973, s. 21–23). Med tanke på Dietrichsons embetstaristokratiske preg og hans statskirkelige bakgrunn, er det særlig interessant å se i hvilken grad han ville overføre den norske kirkeordning til USA og var i stand til å tilpasse den til den politiske og juridiske situasjonen i den nye verden som var helt annerledes enn i Norge.

Den foreløpige forfatning for Den norske synode 1851 – gammelt og nytt

Den første forfatning for Den norske synode, bestående av grunnloven og lover til grunnloven, ble vedtatt i januar 1851. Den blir betegnet her som foreløpig fordi den året etter ble omgjort til «kun et foreberedende forslag» (Halvorsen, 1903, s. 50) – av teologiske grunner som blir nevnt nedenfor. Selv om J. W. C. Dietrichson allerede var tilbake i Norge på dette tidspunktet, var denne forfatningen ifølge Dietrichson selv basert på utkastet hans, «skjønt med betydelig Forandring især i Formen» (Dietrichson,

1851, s. 525). Det viser også sammenligningen med Dietrichsons utkast til synodalforfatningen (Nelson, 1973, s. 200–204). Til stede var utenom Clausen Dietrichsons etterfølger på Koshkonong, Adolf Carl Preus, og Hans Andreas Stub, begge to ordinerte prester fra Norge, samt 30 lekrepresentanter fra 18 menigheter (Halvorsen, 1903, s. 42–44; Haraldsø, 1988b, s. 35). Her er det interessant å se hva som viser overensstemmelse med kirken i Norge og hva som er nytt, særlig med tanke på ledelsesstrukturer og menigheters rolle i forhold til presten og ledelsen ellers. Selve grunnloven besto av 12 paragrafer, fulgt av vedtekter (love) med 17 paragrafer (Dietrichson, 1851, s. 511–517).

Det offisielle navn ble «Den norskevangelisk-lutherske Kirke i Amerika», og «Kirkens Lære er den, som er aabenbaret igjennem Guds hellige Ord i vor Daabspakt, samt i det gamle og nye Testamentes kanoniske Skrifter, fortolkede i Overensstemmelse med den norske Kirkes symbolske Bøger eller Bekjendelsesskrifter» (§ 2, Dietrichson, 1851, s. 511). I overensstemmelse med Den norske kirken nevnes som kirkens læregrunnlag Bibelen og de tre oldkirkelige symboler, den augsburgske bekjennelsen fra 1530 og Luthers lille katekisme. Uttrykket «Guds hellige Ord i vår Daabspakt» var noe som Dietrichson hadde føyd inn i samsvar med sin grundtvigianske teologi. Med dette mente Dietrichson den apostoliske trosbekjennelsen, som ifølge den danske teologen N. F. S. Grundtvig stammet direkte fra Jesus Kristus og som dermed hadde en særstilling også over Bibelen (Bloch-Hoell & Langhelle, 2019). Grunnloven § 3 sier at bare den kan bli godkjent som prest som er «rettelig prøvet, ordentlig kaldet og kirkelig indviet til det geistlige Embede» (Dietrichson, 1851, s. 511). Denne paragrafen er igjen som i Den norske kirken og samtidig en indirekte avvisning av Eielsens ordinasjon, som ikke svarte til disse betingelser. Dette førte også med seg at Den norske synoden fra begynnelsen av var veldig opptatt av hvordan man kunne få prester til de norsk-amerikanske menighetene som oppfylte kravene. Også i overensstemmelse med kirken i Norge var bestemmelsen i § 4 om de liturgiske bøkene og ritene, Norges og Danmarks Kirkeritual fra 1685 og Den norske kirkes Alterbok, men med åpning for endringer (Dietrichson, 1851, s. 511). Mens paragrafene så langt stort sett gjenspeiler ordningen av kirken i Norge og står for kontinuitet i den nye kirkelige forfatningen i USA, viser den neste

paragrafen overraskende trekk. Når det gjelder kirkens styreform, sier § 5 at den inntil videre skal være «synodalsk-presbyteriansk» med et kirke- eller synodemøte hvert år som kirkens høyeste autoritet (Dietrichson, 1851, s. 511). Her går forfatningen en ny vei i forhold til moderkirken i Norge ved å ikke velge en episkopal, men en synodalsk-presbyteriansk styreform. Med *presbyteriansk* tenkte en her ikke på et eldsteråd, som i de etablerte presbyterianske kirkesamfunn, men på et kirkeråd, valgt av synoden, som Dietrichsons utkast til synodalforfatningen viser (Nelson, 1973, s. 201). Synoden som kirkens øverste organ skulle være sammensatt av alle prester og valgte representanter fra hver menighet som var tilsluttet synoden, hvor menigheter kunne sende fra en til tre representanter, basert på menighetens størrelse (Dietrichson, 1851, s. 511–512). Her blir menighetene og lekfolk tillagt en mye større makt og innflytelse innenfor kirken sammenlignet med forholdene i datidens Norge. Synoden skulle ifølge § 8 ha makt til å gi regler og bestemmelser i kirkelige anliggender, være siste dømmende instans i kirkelige saker, velge en superintendent blant de geistlige og velge et kirkeråd som utøvende organ, bestående av minst to prester og fire lekfolk.

Superintendenten skulle være synodens og kirkerådets formann, gjennomføre synodens bestemmelser, utføre synodens og kirkerådets dom, ha oppsyn over prestene og visitere alle menigheter hvert år (Dietrichson, 1851, s. 512). I tillegg til disse oppgavene og fullmaktene var superintendentens embetstid uten en avgrenset tidsperiode. Dermed var superintendenten ganske lik en biskop i Norge (Nichol, 1993, s. 157). Men samtidig var superintendenten underordnet både synoden og kirkerådet, som skulle bestemme hans myndigheter og plikter (Dietrichson, 1851, s. 512). Her bør det også nevnes at verken synoden, kirkerådet eller superintendenten har som oppdrag eller rett å kalle prester til menigheter. Menighetenes kallsrett for prester er forutsatt i denne forfatningen og var allerede etablert. Det ble tydelig i menighetsforfatningen fra 1849 for Spring Prairie menighet, som Dietrichson hadde forfattet og som var i kraft. Bestemmelse 6 av menighetsforfatningen lyder: «Menigheden maa ikke kalde eller bruge som Prest nogen anden end en overensstemmende med den norske Kirkes Fordringer rettelig prøvet og kirkelig indviet Prest» (Halvorsen, 1903, s. 38).

Kort oppsummert tilkjente denne forfatningen på den ene siden lekfolket i Den norske synoden stor makt og innflytelse ved å gi det flertallet av stemmene i synodemøtene, som var kirkens høyeste instans. På den andre siden var denne forfatningen en videreføring av Den norske kirkes ritualer og liturgier og prestens høye embetsstilling, med en sterk synodalpresident, tilsvarende en biskop.

Impulser fra andre forfatninger?

Et interessant spørsmål er hvor Dietrichson fikk inspirasjon til denne forfatningen, noe som Dietrichson selv ikke gir noe informasjon om. E. C. Nelson antar at Dietrichson kan ha lånt elementer fra engelsk- eller tysktalende lutheranere i USA, og fra amerikanske presbyterianske og episkopale kirkeforfatninger (Nelson, 1973, s. 34). Et nærmere blikk på den lutherske synodalforfatningen fra den tyske Missourisynoden fra 1846/47 viser en del påfallende paralleller til Dietrichsons forfatning. At denne forfatningen kan ha vært kjent for Dietrichson er nærliggende, siden de norske prestene var godt kjent med tysk teologi og språk. Det er ikke unaturlig at Dietrichson også ble kjent med Missourisynodens tidsskrift *Der Lutheraner*, som først kom ut i 1844 i USA og som publiserte Missourisynodens forfatning i september 1846, da Dietrichson var i USA (Synode von Missouri, 1846, s. 2–6). Denne forfatningen, som ble satt i kraft 1847, har trekk fra den første lutherske kirkeforfatningen i USA, Pennsylvania Ministerium, fra 1792, men med tydelige endringer i retning av luthersk konfesjonalisme og den enkelte menighets selvstendighet og lekfolkets innflytelse (Barnbrock, 2000, s. 93–100). Den ledende teolog bak Missourisynodens forfatning var Carl Ferdinand Wilhelm Walther, som skulle få stor betydning for Den norske synoden de kommende tiårene til hans død i 1887. Missourisynoden er en sammenslutning av de tyske lutherske menigheter som ønsker å være medlem, godkjenner synodalforfatningen og forplikter seg til den. En nøyaktig gjennomgang av denne forfatningen kan ikke gjøres her, men noen statutter fra Missourisynoden som er lik eller lignende Den norske synodens forfatning og nye i forhold til Den norske kirken, kan nevnes: Synodens sammensetning består av én lekrepresentant og én prest

fra hver menighet, og synoden møtes hvert år. Det velges hvert tredje år en president (*Präses*) og visepresident, sekretær og kasserer, hvorav de tre første skal være fra presteskapet. Presidentens oppgaver er veldig lik superintendentens i Den norske synoden, men med krav om menighetsvisitas bare hvert tredje år. I tillegg leder presidenten eksamenskomisjonen for prestekandidatene (Synode von Missouri, 1846, s. 3–6). Missourisynodens forfatning med de refererte punktene kan ha vært kjent for Dietrichson og vært med å inspirere utkastet til Den norske kirkens synodalforfatning. Som nevnt finnes det ingen direkte opplysninger om dette, men det er ingen tvil at Missourisynodens forfatning ble brukt til inspirasjon under revisjonen av Den norske synodens forfatning på 1860-tallet.

Den første forfatning for Den norske synode 1853 - små justeringer fra 1851

Forfatningen fra 1851 kom til å vare bare en kort tid, da den første synoden ble oppløst ved det første synodemøtet i 1852. I løpet av året 1851 kom tre nye prester fra Norge, med Herman Amberg Preus i spissen. H. A. Preus ble ved siden av Ulrik Vilhelm Koren, som kom mot slutten av 1853, den mest sentrale skikkelsen i Den norske synoden og var synodens president fra 1862 til sin død i 1894. Preus hadde luthersk-ortodoks preg og ble av J. A. Bergh, kirkehistoriker og samtidig med Preus, beskrevet som «klar i sin Tænkning, grei i sine Udtalelser, venlig men bestemt i sin Optræden og [...] orthodox lige indtil Fingerspidsene» (Bergh, 1914, s. 80). H. A. Preus og de andre nye prestene, Nils Brandt og Gustav F. Dietrichson, kritiserte skarpt det grundtvigianske element «i vår daabspakt» i synodalforfatningen fra 1851 som var uakseptabelt for dem (Haanes, 1998, s. 131–133). Siden dette leddet hørte til den uforanderlige delen av synodalforfatningen kunne det ikke bare bli slettet i forfatningen. Derfor ble det ved kirkemøtet i 1852 vedtatt å betrakte forfatningen fra 1851 bare som et forberedende forslag, og på samme møte ble synoden oppløst. Dagen etter begynte deltakerne med en revisjon av forfatningen og vedtok et midlertidig kirkestyre (Halvorsen, 1903, s. 50–54). Ved neste møte i februar 1853, med sju prester og 42 lekrepresentanter fra 28 menigheter,

ble den reviderte forfatningen for Den norske synode, den offisielle første forfatningen, vedtatt (Halvorsen, 1903, s. 54–55).

Ved siden av den viktigste endringen fra forfatningen fra 1851, slettingen av det grundtvigianske leddet «i vår daabspakt», kan det nevnes at tittelen *superintendent* for synodens formann ble endret til bare «Formand» uten videre tittel (Halvorsen, 1903, s. 58), og at han skulle velges hvert annet år ved synodemøtene i stedet for å ha et permanent embete. Oppsyn over prestene ble flyttet fra synodens formann til kirkerådet, og visitas ble ikke lenger nevnt i forfatningen fra 1853. Med dette ble synodens formann en mer tydelig administrativ stilling med (gjen)valg hvert annet år og administrative oppgaver i stedet for et geistlig embete slik det var i forfatningen fra 1851 (Nichol, 1998, s. 157).

Dessuten ble det i kirketuktsaker i loven § 9 presisert at hvis en prest nektet et menighetsmedlem adgang til nattverden, måtte saken med en begrunnelse bli meldt til kirkerådets/synodens formann og så bli behandlet av kirkerådet (Halvorsen, 1903, s. 60). Dette betydde at kirketuktsaker ikke lå i menighetens, men i kirkerådets hender, noe som var et element fra statskirken i Norge, og som førte til en kritisk vurdering senere.

Den reviderte synodalforfatning fra 1868

Menigheters selvstendighet i sentrum

Selv om forfatningen fra 1853 hadde en god balanse mellom kontinuitet fra Norge og tilpasning til situasjonen i USA, med en betydelig styrkelse av menighetenes og lekfolkets rettigheter, ble det etter noen år uttrykt behov for en revisjon av forfatningen som viste menighetens ansvar og selvstendighet overfor synoden enda sterkere. Første gang ble det ved synodemøtet i oktober 1859 fremmet et forslag om endringer, relatert til kirketukt (alt fra formaning til nektelse av nattverd til en eventuell utelukkelse/ekskommunikasjon fra menigheten). Ansvar for kirketuktsaker bør etter dette forslaget bli flyttet fra kirkerådet til menigheten, som med henvisning til Matt 18,17 bør ha fullt ansvar selv (*Kirkelig Maanedstidende*, 1860, s. 22–24). Men det var bare én av sakene som trengte revisjon, og de kommende årene jobbet synoden og kirkerådet med en fornyelse av forfatningen, som endelig ble vedtatt i 1868.

Våren 1867 holdt H. A. Preus under et opphold i Norge *Syv Foredrag over de kirkelige Forholde blandt de Norske i Amerika* (Preus, 1867). Der forteller han også om den første forfatningen (1853), og at de fort ble overbevist om at forfatningen trengte en tydelig forbedring og forandring. Han forklarer mangler i forfatningen med at alle som kom fra Norge var ukjente med kirke- og menighetsforfatninger som var uavhengige av staten. Han føyer til:

Hvor naturligt, at vi havde faaet med os adskillige vrang og skjæve Begragtninger f. Ex. af den enkelte Menigheds Forhold til Kirkesamfundet, af Kirkestyrelse og Kirketugt! Hvor rimeligt, at ved den megen Sammenblanding af Kirke og Stat, hvortil vi vare vante, ogsaa hos os Begreberne vare blevene forvirrede, saa vi tillagde Kirkestyrelsen en Magt og Myndighed, som dog kun kunde forsvares, naar den blev øvet af det borgerlige Samfunds Øvrighet! (Preus, 1867, s. 8)

H. A. Preus framhever menighetens selvstendighet, og at den egentlige kirkestyrelsen skal være menighetens ansvar. Derfor er det viktig å gi en begrunnelse for en synode som en sammenslutning av menigheter når den ikke skal ha kirkemyndighet og kirkestyrelse over menighetene. Det gjør Preus med de samme ordene som han brukte i synodaltalen i 1865 som synodens formann, og han presenterer etterpå synodens nye forfatning slik den ble lagt fram for synoden i 1865 (*Beretning*, 1865, s. 7–8, 33–36; Preus, 1867, s. 13–20). I synodaltalen 1865 nevner Preus sju grunner for en synodesammenslutning av selvstendige menigheter som bevaring av den samme bekjennelse og beskyttelse mot vranglære, bevaring av prestens og menighetens rettigheter og plikter, mest mulig likhet i seremonier og kirkeskikk, misjonering og felles seminar for presteutdanning, utgivelser av bibler, salme- og skolebøker (*Beretning*, 1865, s. 7–8). I denne oppstillingen er det en slående overensstemmelse med begrunnelsen for opprettelse av en synode for den tyske Missourisynoden fra 1846/47 og 1853/55, både grunner, uttrykksmåter og referanser til Bibelen (Synode von Missouri, 1846, s. 2–3, 1853, s. 145). Bare rekkefølgen er noe annerledes, og Preus er delvis mer ordrik enn teksten fra Missourisynoden. Denne likheten er verken tilfeldig eller overraskende. Allerede i 1855 besluttet Den norske synoden å besøke tre tyske lutherske presteseminarer hvor

også norske studenter kunne bli utdannet til tjeneste så lenge Den norske synoden ikke selv hadde en teologisk utdanningsinstitusjon i USA. Blant de tre tyske lutherske universiteter var også Concordia Seminar for Missourisynoden i St. Louis (Halvorsen, 1903, s. 125). Dette viser at den tyske Missourisynoden allerede i 1855 var kjent for prester i Den norske synoden. Selve reisen ble gjennomført i 1857 ved prestene Nils Brandt og Jacob Aall Ottesen. Den resulterte i en entydig anbefaling av Missourisynodens seminar. I deres beretning til synoden 1857 fra reisen framhever de den ortodokse lutherske tro i Missourisynoden, hvor de «gjenfandt vor egen Børnelærdom, vor egen Hjertetro om hvorledes en luthers [sic] Frikirke bør ordnes» (Ottesen & Brandt, 1857, s. 484). Dessuten roser de Missourisynodens forfatning som «kirkelig demokratisk i god Betydning» (Ottesen & Brandt, 1857, s. 488). Fra 1858 ble norske studenter utdannet til prester i St. Louis, og de følgende tiårene var det et nært forhold mellom Missourisynoden og Den norske synoden, særlig blant de ledende teologer i begge synoder. I diskusjonene om endringer for Den norske synodens forfatning ble det i synodemøtet 1865 også argumentert med Missourisynodens forfatning (*Beretning*, 1865, s. 29), og flere endringer i synodalforfatningen viser paralleller til Missourisynodens forfatning.

Noe som ble framhevet under synodemøtet 1865 for den nye forfatningen, var menighetenes selvstendighet overfor Den norske synoden og synodens rolle som bare *rådgivende* og ikke lovgivende overfor menighetene (*Beretning*, 1865, s. 22–23, 34). Jeg skal i det følgende vise til de viktigste endringene fra synodalforfatningen 1865/68 i forhold til forfatningen fra 1853. For det første ble navnet endret til «Synoden for den norsk-evangelisk-lutherske Kirke i Amerika» (*Beretning*, 1865, s. 16, 33), for å tydeliggjøre at det var en *synodal* sammenslutning av norsk-lutherske menigheter. Dessuten var navnet «Den norske synoden» eller bare «Synoden» vanlig siden stiftelsen i 1853. Læregrunnlaget ble nå formulert i to paragrafer i stedet for én paragraf, som i den første forfatningen. Teksten fra 1853 kunne bli tolket slik at Bibelen og bekjennessskriftene var likestilt eller at bekjennessskriftene sto over Bibelen (*Beretning*, 1865, s. 17). I den nye forfatningen blir Guds ord nevnt som eneste kilde og regel for tro og lære, og i diskusjonen ble det henvist til at denne setningen stemte

nøye overens med spørsmål åtte i Pontoppidans forklaring (*Beretning*, 1865, s. 17). I den følgende § 3 bekjenner synoden seg til den norsk-lutherske Kirkes bekjennesskrifter. Under synodemøtet ble det diskutert om alle lutherske bekjennesskrifter, samlet i Konkordieboken, skulle være bekjennelsesgrunlaget slik det var tilfelle hos de «virkelige, ærlige Lutheraner» i USA, også i Missourisynoden (*Beretning*, 1865, s. 20). Siden Den norske synoden også regnet seg blant dem følte det et behov for en anmerkning i forfatningen at den eneste grunnen at ikke alle lutherske bekjennesskrifter er oppført, er at de ennå ikke er kjent i de norske menighetene (*Beretning*, 1865, s. 33). Dette spørsmålet hadde blitt behandlet for første gang allerede på synodemøte i 1859, med en lignende konklusjon (*Kirkelig Maanedstidende*, 1860, s. 35–37). Ellers er de to paragrafene om Bibelen og bekjennesskriftene nesten lik de tilsvarende paragrafene i Missourisynodens forfatning (Synode von Missouri, 1853, s. 145). Når det gjelder bruk av kirkeritualet og alterboken ble det nå omgjort til en *tilråding* om å bruke de *så vidt som mulig* i de enkelte menighetene (*Beretning*, 1865, s. 33). Mot denne formuleringen kom innvendingen at synoden bør *kreve* at menighetene følger kirkeritualet for å unngå utskielser i de enkelte menigheter, for eksempel ved at presten endret noe i liturgien eller at han rettet seg etter enkelte menighetsmedlemmers spesielle ønske i forrettelsen av dåp eller lignende. Imot dette ble det tydeliggjort at kirkestyret ikke ligger hos synoden eller kirkerådet, men hos den enkelte menighet, som dermed har fullmakt å bestemme de kirkelige ritualer/liturgier. Det ble også presisert at denne retten gjelder for den samlede menighet, og ikke for presten alene eller enkelte menighetsmedlemmer (*Beretning*, 1865, s. 22–23). Her ser en igjen impulser fra Walther, som definerte den enkelte menighet som kirke (Walther, 1864). Walthers bok om en fra staten uavhengig lokalmenighet ble allerede kort tid etter publiseringen oversatt av prester i Den norske synoden og utgitt på norsk (Walther, 1867). Denne boken ble et viktig teologisk fundament ved dannelsen av Den Evangelisk Lutherske Frikirke i Norge (Løvlie, 2002, s. 136–137, 167, 2015, s. 65).

Paragrafen fra 1853 som beskriver synodalforfatningen som synodalsk-presbyterialsk med synodemøtet som kirkens høyeste autoritet, ble sløyet i den nye forfatningen. I stedet blir synodemøtet i kap. II, § 13

eksplisitt nevnt som *bare rådgivende* forsamling overfor menighetene (*Beretning*, 1865, s. 34; Nelson, 1953, s. 213–214), en formulering som er lik Missourisynodens forfatning kap. IV, § 9 (Synode von Missouri, 1953, s. 146).

Antall representanter til synodemøtene ble endret fra opptil tre representanter per menighet, avhengig av størrelsen, til bare én lekrepresentant per menighet, pluss alle prester. På den ene siden ble det grunnlagt med at det voksende antall menigheter gjorde det nødvendig med en viss reduksjon av antall deltakere ved synodemøtene, og på den andre siden med at alle menigheter har for Gud den samme ære og viktighet, uavhengig av størrelsen. Frykten for at dette kunne bety en for stor innflytelse av prestene i synodemøtene ble avvist med at én prest gjerne betjente opptil fire menigheter, slik at antall lekrepresentanter var mye høyere enn antall prester. Denne høye representasjon av lekrepresentanter ved synodemøtene var unik sammenlignet med andre lutherske kirkesamfunn i USA, inklusive Missourisynoden, som vanligvis hadde én lekrepresentant for hver prest, slik at det var likevekt mellom lekfolk og prester (*Beretning*, 1865, s. 25, 29; Synoden paa Koshkonong, 1867, s. 245–246).

Om Den norske synodens formann og kirketukt

Det som ble mest diskutert på synodemøtet 1865 var synodens formann, både selve tittelen, plikter og tidsperiode for vervet (Nichol, 1998, s. 157–161).

Det første omdiskuterte punktet var om synodens formann skulle bli valgt for en tidsavgrenset periode, slik som det var i forfatningen fra 1853, eller permanent. Som argumenter for en tidsavgrenset periode ble det sagt at dersom synoden valgte en person som viste seg å være dårlig skikket som formann, var der en mulighet til å velge en annen person etter valgperioden. Dessuten var det ingen grunn til å gå vekk fra ordningen de hadde fra før. Formannsembetet var noe annet enn det kirkelige embetet, og med permanent tid som formann kunne dette embetet anses som et guddommelig embete i likhet med presteembetet, noe som dog ikke var tilfelle. Dessuten ble Missourisynodens forfatning med et tidsavgrenset formannsembete som først var tre, men nå seks år, nevnt som argument.

I favør av et permanent embete som formann ble det argumentert at en trenger tid til å sette seg inn i embetet og for å samle erfaring. Dessuten var en formann med permanent tid mindre utsatt for kirkelig partiånd, noe som ville være tilfelle ved korte perioder med gjenvalg. Han var heller ikke fristet til å utsette vanskelige valg til en etterfølger som skulle velges. Selv om det politiske livet i USA var preget av tidsavgrensede embeter, bør det ikke være veiledende for kirken. For å unngå at en uegnet person ble valgt til formann, ble det foreslått å først ha et foreløpig valg ved det første synodemøte, og så få respons fra menighetene som skulle sende sine stemmer til neste synodemøte, som da skulle telle ved det endelige valget. Med denne «tryggheten» ble forslaget om en permanent embets-tid for formannen vedtatt i 1865 (*Beretning*, 1865, s. 26–30). Men det var likevel mange som ikke var tilfreds med dette, noe som går fram av det faktum at denne bestemmelsen var den eneste del av forfatningen som ikke ble vedtatt ved synodemøtet i 1867. Ved dette møtet ble det, særlig av hensyn til stemningen i menighetene, derimot bestemt at forman-nens embetsperiode skulle være seks år, og ikke permanent (Synoden paa Koshkonong, 1867, s. 247), det samme som i Missourisynoden. Denne endringen ble igjen framlagt for synodemøtet i 1868, diskutert og vedtatt med knapt flertall, og så ble endelig hele forfatningen lovfestet (*Beretning*, 1868, s. 52–53; Halvorsen, 1903, s. 193).

Også formannens tittel ble grundig diskutert ved synodemøtet 1865. Ved siden av *formann* ble også *biskop* eller *præses* fremmet som forslag. De som argumenterte mot tittelen formann mente at det minnet mer om en arbeidsleder som bare hadde en styrende oppgave ved synodemøtene, mens formannens kirkelige funksjoner som tilsynsmann for menighetene forsvant, og at tittelen måtte forklares for menighetene som var mer vant med tittelen biskop fra før. Mot biskopstittelen ble det hevdet at denne kunne høres høykirkelig ut, og at en knyttet til denne tittelen en sær-egen verdighet ut over prestenes, noe som dog ikke var knyttet til denne stillingen i synoden. Tittelen præses var hentet fra Missourisynoden og kunne plasseres mellom formann og biskop uten noen fordommer knyt-tet til selve tittelen, bare at den var i bruk i Missourisynoden. Ved en første avstemning var det ingen entydig avgjørelse, men ved den endelige avstemningen dagen etterpå stemte 90 for *formann*, 32 for *biskop* og 3 for

præses (*Beretning*, 1865, s. 31–32). Når det gjelder formannens oppgaver var de en blanding av kirkelige plikter (visitasjon og ordinasjon) og administrative oppgaver. Dette var ifølge synodemøtets protokoll ikke særlig omdiskutert.

Som nevnt var kirketuktspørsmålet et av hovedargumentene for en revisjon av synodalforfatningen fra 1853. Det som er påfallende og samtidig opplysende om kirketukt, er fraværet av dette temaet i synodalforfatningen fra 1865/68. Dette betyr at kirketuktsaker ikke hører hjemme i sakene som angår synoden eller kirkerådet, men i en menighetsordning. Med utgangspunkt i at synodemøtet bare er en rådgivende forsamling for menighetene, blir det under synodens oppgaver nevnt at den skal utjevne kirkelige stridigheter, og under kirkerådets og formannens oppgaver at de skal mekle i tvistigheter når det *begjæres* (*Beretning*, 1865, s. 34–35). Dette viser at kirketuktsaker har sin plass i menighetene, men at menighetene kan be om hjelp i slike saker dersom de ønsker det. Dette er igjen i overensstemmelse med Missourisynodens forfatning som også tier om kirketukt, men gir synoden fullmakt til å mekle i menighetskonflikter dersom alle involverte ber om dette (Synode von Missouri, 1853, s. 146). I et brev fra januar 1862 til J. A. Ottesen forutsetter Walther at kirketukt og ekskommunikasjon hører hjemme i menigheten (Walther, 1862).

Fra statskirke i Norge til en luthersk frikirke i USA

I sitt første av syv foredrag i 1867 i Norge sammenlignet H. A. Preus, en av de ledende teologer bak Den norske synodes forfatninger fra 1853 og 1868, strukturen i statskirken i Norge og i Den norske synode (Preus, 1867, s. 22–23).

Når det gjelder kirkestyre, er det i statskirken delt mellom Stortinget, regjeringen, biskopene og Høyesterett, som tilsvarende noenlunde i Den norske synoden synodemøtet, kirkerådet, formannen og Guds ord. Stortinget er kirkens lovgivende og beskattende myndighet, som også oppretter seminarer og lærerstillinger og har rett til å forandre bekjennelsen via grunnlovsendringer. Medlemmene er forpliktet til å lyde eller å tre ut av kirken. Nærmest Stortinget kommer i Den norske synoden ifølge Preus synodemøtet, men uten lovgivende myndighet, siden det bare har

forslagsrett som menighetene må bestemme over. Preus taler om et lydighetsforhold ikke etter loven, men for kjærlighets skyld. Det økonomiske ansvaret ligger også hos de enkelte menighetene. Kongen og regjeringen i Norge beskriver Preus som den utøvende myndighet som blant annet har overtilsyn med hele kirken, forbereder saker til Stortingets behandling, forandrer ritualet (liturgien), har kallsretten til prestene og prøvelsesrett for prester. Kirkerådet i Den norske synoden kommer nærmest denne utøvende myndigheten som har et overtilsyn, forbereder synodesaker og gjør forslag til endringer i liturgien. Men også her har de lokale menighetene beslutningsretten og dessuten kallsretten for prester. Statskirken biskoper med tilsynsretten tilsvarende formannen i synoden, som, slik biskoper gjør, visiterer menigheter og ordinerer prester. Den vesentlige forskjellen ligger i at kirketuktansvaret ligger i statskirken hos biskopene, mens formannen i synoden ikke har noe med kirketukt å gjøre. Dessuten regjerer biskoper med statlige lover som krever lydighet, mens Den norske synodens formann bare regjerer med Guds ord. Høyesterett i statskirken som dømmende makt i kirkelige saker, tolkningsinstans av Guds ord og bekjennelse, og med retten til å avsette prester, har etter Preus ingen direkte parallell i synoden. Her gjelder det at Skriften må fortolke Skriften, og når det gjelder kalls- og avsettellesretten av prester ligger den hos menighetene. Preus sammenfatter hovedforskjellene mellom statskirken i Norge og Den norske synoden med at statskirken regjerer med menneskelige lover som krever lydighet etter det fjerde budet, mens i synoden regjerer Kristus ved sitt ord uten vold og tvang (Preus, 1867, s. 22–23). Henvisningen til det fjerde budet kommer fra Luthers forklaring i den lille katekisme, som sier at det fjerde bud krever lydighet mot foreldre og herrer, tolket som lydighet mot øvrigheten.

Forskjellene mellom den norske statskirken og Den norske synoden i USA er tydelige, slik Preus framstiller dem. De viser i hvor stor grad prestene i synoden klarte å løsrive seg fra de kirkelige strukturene i Norge og finne en egen og selvstendig måte å organisere kirkelivet i USA under nye forhold, også ved hjelp av Missourisynodens forbilde. En lignende framstilling som Preus gir også Den norske synodens mangeårige formann, Ulrik Vilhelm Koren, i foredraget «De rette Principer for Kirkens Styrelse» (1899/1911). Med den sterke stillingen som menighetene og

lekfolk fikk i Den norske synoden er det interessant å se hvordan dette ble realisert i praksis.

Menighetens forhold til Den norske synoden og presteskapet i praksis

Synodalforfatningen ga menighetene og lekfolk mye mer innflytelse i kirken enn utvandrerne var vant til fra hjemlandet Norge. Det gjaldt i forhold til organiseringen av menighet, valg av prester, kirketukt og liturgi, og her kunne vedtakene basere seg på demokratiske flertallsavgjørelser i menighetene. Noe annerledes var det med lærespørsmål og tolkningen av Skriften. Skriften skulle tolkes av Skriften og gjennom bekjennesskriftene. Her hadde prestene ingen tolkningsmonopol, og også lekfolk kunne og skulle delta i diskusjonene. Men prestene med en lang og grundig skole- og teologiutdannelse var i en annen posisjon enn de fleste lekmenn, og de hadde også en særstilling i menighetene i Den norske synoden som ikke åpnet for lekmannsforkynnelse, sett bort fra nødsituasjoner (Meier, 2020, s. 97–100). Menighetene hadde retten til å kalle og tilsette prester, men når presten først var kallet, måtte menigheten «betrakte presten som innsatt av Gud, som Guds og ikke menneskers tjener» (Haanes, 1998, s. 145). I tillegg var den første generasjonen av prestene i synoden som kom på 1850-tallet fra Norge, preget av en embetsaristokratisk holdning og et luthersk-ortodokst syn som de tok med seg til USA (Haanes, 1998, s. 131–138). Særlig denne embetsholdningen ble møtt med en viss skepsis av menighetene i USA, og diskusjonene om synodalforfatningen rundt formannens embete gjenspeiler noe av denne skepsisen. Prestene gjennomførte gudstjenesten stort sett slik som i Norge, med samme liturgi og i de samme tradisjonelle kjolene med kappe og krage, og ble ofte kalt statsprester eller statskirkeprester, særlig av motstandere som Eielsen (Bothne, 1898, s. 840, 868). Th. Bothne, som selv var professor ved Den norske synodens Luther College på 1870-tallet, uttaler seg i sin historiske framstilling om de norske lutherske kirker i USA med rosende, men også sterk kritiske ord om synodens prester. Han mente at de norsk-amerikanske prestene som embetsmenn fra Norge var politisk på høyresiden, imot alle framskritt og alle reformer, noe som

også betydde en økende distanse til de fleste lekfolk, som gjerne hørte til den politiske venstresiden (Bothne, 1898, s. 869). Han nevner også overtredelser av synodalbestemmelser og vilkårligheter i kirkerådet. Særlig kritiserer han de «hemmelige Prestekonferenser» (Bothne, 1898, s. 870), i betydning lukkede møter som skapte misnøye og mistillit i menighetene og negativ omtale i pressen, og som ifølge Bothne burde ha vært åpne for interesserte lekfolk. Kritikken mot «hemmelige» prestekonferanser i synoden ble fremmet allerede på 1870-tallet av A. Weenaas, som likestilte disse møter – feilaktig – med andre møter av «hemmelige selskaper» som for eksempel frimurere (Weenaas, 1876, s. 123–127; imot dette Preus, 1875, s. 113–127). Selv om det med god grunn kan argumenteres for at lukkede prestemøter var helt vanlig praksis, kan de ha bidratt til mistanke fra lekfolkets side.

Den viktigste saken som ble diskutert stort sett i prestemøter fra 1861 til 1865, og som skapte mistillit og en distanse mellom presteskaper/ledelsen og lekfolk i Den norske synoden, var slaveristriden. Menighetens selvstendighet, som i den første synodeforfatningen var et viktig element og ble enda mer styrket i revisjonsprosessen på 1860-tallet, var ønsket, men til en viss grad også fryktet av prestene. Slaverisaken ønsket prestene å diskutere først bak lukkede dører for å unngå reaksjoner i menighetene og mulige misforståelser. Slik ble slaverispørsmålet først i 1866 nærmere kjent og i større omfang diskutert i menighetene, men det ble også tematisert i synodemøtene 1861, til en viss grad også i de følgende synodemøtene og i noen menigheter. Synodens holdning ble også omtalt og diskutert i norsk-amerikanske aviser fra starten av (Haraldsø, 1988b, s. 165–167).

Det som skapte mest diskusjon både i offentligheten og menighetene, var en erklæring fra synodens prester ved slutten av synodemøtet 1861 som innledningsvis sa at «det efter Guds Ord i og for sig ikke er Synd at holde Slaver» (*Beretning*, 1861, s. 37). Dette utsagnet, som først var blitt fremmet innenfor synoden av Laur. Larsen, den norske professor ved Missourisynodens Concordia Seminar, går tilbake til C. F. W. Walther, som skilte mellom slaveri som institusjon og den aktuelle slaveridebatten i USA. Han la vekt på den bibelske forståelsen av slaveriet og konkluderte med at slaveri i seg selv, som institusjon, ikke var synd (Haraldsø, 1988b, s. 106–107). Den norske synodens prester, med L. Larsen og H. A. Preus

i spissen, overtok i erklæringen Walthers tese, men erklærte samtidig at slaveri var et onde og en straff av Gud, at de fordømte all misbruk og synd som var knyttet til slaveriet og at de ville, når kallsplikten fordret det, arbeide for slaveriets opphevelse (*Beretning*, 1861, s. 37–38). Synodens prester, i kjølvannet av Walther, fokuserte på Skriftens lære om slaveri, noe som en menighetsrepresentant under synodemøte omtalte som «ideelt Slaveri, som ikke var til i Virkeligheden» (*Beretning*, 1861, s. 37). Ni lekrepresentanter forfattet derfor på samme møte en moterklæring hvor det ble sagt at slaveri som institusjon bare kan bestå under visse konkrete lover som er i strid med Guds ord, og at det derfor er viktig for å avskaffe slaveriet, om mulig.

Prestenes skille mellom en prinsipiell teologisk godkjenning av slaveri som institusjon og det konkrete slaveriet i USA ble stort sett ikke forstått i menighetene, og H. A. Preus konkluderte at denne saken møtte motstand og sinne i menigheter og at den ble misforstått som om synodens prester støttet slaveriet (Preus, 1867, s. 133). Om misforstått eller ikke, så viste slaveristriden for første gang tydelig at menighetene ikke bare hadde fått en sterkere og selvstendig rolle i synoden, men at de også var bevisste på den og brukte den aktivt, slik moterklæringen fra lekrepresentanter på synodemøtet 1861 var et første eksempel på.

Noen menigheter reagerte allerede i 1861 på slaveridebatten ved at kirkebesøket og kirkeoffer ble sterk redusert, eller at en menighet truet H. A. Preus med å avsette ham og gå ut av synoden (Haraldsø, 1988b, s. 166). Dette siste vitner om en sterk selvbevissthet i en menighet som truet en av de ledende teologer i Den norske synoden med avsettelse. Mest reaksjoner i diskusjoner rundt slaveridebatten i menighetene kom i årene 1866 til 1870, da denne saken ble mer offentlig diskutert, også i synodemøtene. På synodemøtet 1868 ble det vedtatt en erklæring om Skriftens lære om slaveri med stort stemmeflertall som i den teologiske konklusjonen var lik prestenes erklæring fra 1861 (Halvorsen, 1903, s. 246–247). Særlig etter dette synodemøte meldte flere menigheter seg ut av synoden med slaverispørsmålet som begrunnelse. Til sammen meldte 11 av 135 menigheter seg ut av synoden i løpet av hele slaveristriden (Haraldsø, 1988b, s. 167, 173). I ni av dem hadde presten C. L. Clausen, som i motsetning til prestenes erklæring mente at slaveri i alle tilfeller var synd, vært aktiv som prest.

Delvis støttet menighetene seg på hans synspunkter, men initiativet til å melde seg ut av synoden kom alltid fra menighetene selv (Haraldsø, 1988b, s. 173–175). Sammen med protester mot synodens lære om slaveri fra menigheter som ikke meldte seg ut av synoden, viser utmeldingene hvor engasjerte lekfolket kunne bli, også i teologiske spørsmål. Også innenfor menighetene kom det til splittelser mellom ulike grupper som sto enten på den ene eller andre siden av striden. Uten Den norske synodens forbindelse til Missourisynoden hadde ikke denne slaveristriden oppstått, siden nordmennene generelt, inkludert prestene, var motstandere av slaveriet (Bothne, 1898, s. 871–872). Men på grunn av den teologiske formuleringen at det ikke var synd i seg selv å holde slaver, som synoden holdt fast ved i hele striden, ble hele Den norske synoden sammen med Missourisynoden ofte oppfattet og framstilt som om den støttet slaveriet. Dette førte i deler av lekfolket til en kritisk holdning både til synodens prester og til den tyske Missourisynoden. Selv om situasjonen etter slaveristriden på begynnelsen av 1870-tallet var stabil i de norske menighetene, hadde denne striden svekket tilliten fra deler av menighetene til synodeledelsen. Dette lå i bunnen da en ny strid, den såkalte nådevalgsstriden, rystet og førte til splittelse innenfor Den norske synoden (Bothne, 1898, s. 872–874; Meier, 2015, s. 135–153, 2020, s. 103–106). F. A. Schmidt, professor ved Den norske synodes teologiske seminar i Madison og tidligere professor i Missourisynoden, anklaget i begynnelsen av 1880 Walther for kalvinistisk vranglære i spørsmålet om Guds nådevalg. Det sentrale spørsmålet i striden i årene framover var: Når Gud utvelger et menneske til salighet, gjør han det på grunn av den troen han *forutser* hos et menneske, eller er menneskets tro på Gud en del av Guds nådevalg? Walther og de ledende teologene i Den norske synoden lærte at menneskets frelse og tro er alene en gave fra Gud og dermed følge av Guds nådevalg til frelse, mens Schmidt lærte at Gud utvelger mennesker til frelse fordi han på forhånd ser at de kommer til å tro (Meier, 2015, s. 141). Denne læredissensen førte til en bitter strid i Den norske synoden blant prestene og i menighetene og varte fra 1880 til 1887. Omtrent en tredjedel av prestene og menighetene meldte seg ut av synoden, og enkelte menigheter avsatte også ledende prester som A. H. Preus i 1883 og J. A. Ottesen i 1885 (Meier, 2015, s. 150–151). Dette viser at menighetene og lekfolket ikke bare på

papiret, i forfatningen, hadde blitt selvstendige og selvbevisste, men også i praksis. Eksemplene i denne teksten viser menigheters *kritiske* rolle i forhold til Den norske synoden. En må likevel ikke glemme at det store flertallet av menighetene ikke distanserte seg, men var trofaste medlemmer av Den norske synoden, som var det største norsk-amerikanske kirkesamfunn på andre halvdel av 1800-tallet. Forfatningen tok vare på den norske arven med luthersk-ortodoks profil og tilpasset seg forholdene i USA med en demokratisk synodal styreform og selvstendige menigheter.

Tilbakeblikk

Den norske synodes forfatning fra 1853, basert på et utkast fra Dietrichson noen år tidligere, er en milepæl for norsk-amerikansk lutherdom. Den klarte å kombinere arven fra den norske statskirken når det gjelder bekjennelsesgrunnlaget og gudstjenesteformen med liturgien, men klarte å tilpasse forfatningen de nye vilkår som en frikirke i et demokratisk land med skille av kirke og stat. Overraskende – siden det ikke var nødvendig – valgte synoden å ha en formann i stedet for en biskop som øverste representant med en synodal forfatning som ga menighetene og lekfolk stor innflytelse. Det som ble sett på som barnesykdommer i forfatningen fra 1853 ble korrigert i en revidert forfatning som ble utarbeidet i løpet av 1860-tallet og innført i 1868. Impulser til den nye forfatningen fikk Den norske synoden ved siden av egne erfaringer særlig fra den tyske lutherske Missourisynodens forfatning. Dette blir tydelig når en sammenligner begge forfatningene. Missourisynodens forfatning var fra 1847 med en revisjon 1855. Særlig begrunnelsen for en synode, synodens begrensning som rådgivende organ for menighetene, formannens rolle og embetstid og den lokale menighetens selvstyre og ansvar for kirketukt bør framheves. Med tanke på lekfolkets representasjon gikk Den norske synoden dog enda videre enn Missourisynoden ved å gi lekfolket flertallet av representanter i synodemøtene i forhold til presteskapet. Mens de fleste områder var underlagt demokratiske prosesser og flertallsbeslutninger, gjaldt det ikke for læregrunnlaget. Dette var underlagt Guds ord og den rette forståelsen av det, som var gitt ved de lutherske bekjennelsesskriftene. Det var felles for Missouri- og Den norske synoden. Her

kunne teologiske tolkninger komme i strid med hverandre, noe som første gang ble synlig innenfor Den norske synoden i slaveristriden, hvor prestenes tolkning til dels møtte motforestillinger i menighetene. Her ble det synlig at presteskaper i praksis ikke hadde teologisk monopol i synoden, men kunne møte teologisk ansvarlige og selvbevisste menigheter. Det var utfordrende, særlig for prestene fra den første generasjon som kom på 1850-tallet fra Norge til USA og som ved siden av deres luthersk-ortodokse teologi også var preget av embetsaristokratiet fra Norge. Her lå et potensial til konflikt både mellom prester og menigheter. Det viste seg i slaveristriden, og det viste seg enda sterkere flere år senere under nådevalgsstriden. Samtidig viste den store oppslutningen av norsk-amerikanske menigheter til Den norske synoden at forfatningen fra 1853 med en revisjon 1868 var godt tilpasset forholdene i USA. Den norske synodens forfatning med utgangspunkt i selvstendige menigheter og Walthers teologiske begrunnelse ga dessuten viktige impulser ved dannelsen av Den Evangelisk Lutherske Frikirken i Norge.

Kilder og litteratur

- Barnbrock, C. (2000). Kirchliche Verfassungsgebung im nordamerikanischen Kontext: Redaktionsgeschichtliche Beobachtungen zum ersten Verfassungsentwurf der Missouri-Synode (1846). *Lutherische Theologie und Kirche*, 24, 81–100.
- Bergh, J. A. (1914). *Den norsk lutherske Kirkes Historie i Amerika*. Forfatterens forlag. Trykt i Augsburg Publishing House.
- Beretning*. (1861). Beretning om det femte ordentlige Synodemøde af den norsk-evangelisk-lutherske Kirke i Amerika i Aaret 1861.
- Beretning*. (1865). Beretning om det 7de ordentlige Synodemøde for den norsk-evangelisk-lutherske Kirke i Amerika, afholdt i Highland Prairie Kirke fra 14de til 22de Juni 1865.
- Beretning*. (1868). Beretning om det 9de ordentlige Synodemøde, afholdt af Synoden for den norsk-evangelisk-lutherske Kirke i «Vor Frelser» Kirke i Chicago Ill. fra 21de til 29de Juni 1868.
- Blegen, T. C. (1931). *Norwegian migration to America: 1825–1860*. Norwegian-American Historical Association.
- Bloch-Hoell, N. E. & Langhelle, S. I. (2019, 27. desember). *Grundtvigianismen*. I *Store norske leksikon*. <https://snl.no/grundtvigianismen>

- Bothne, Th. (1898). *Kort udsigt over det Lutherske Kirkearbeide blandt Nordmændene i Amerika: med 40 Billeder*. Knut Taklas Forlag.
- Dietrichson, J. W. C. (1846). *Reise blandt de norske Emigranter i «De forenede nordamerikanske Fristater»*. Kielland.
- Dietrichson, J. W. C. (1851). Den norsk-evangelisk-lutherske Kirke i Amerika: Skrivelse til Tidsskriftets Redaktion fra J. W. C. Dietrichson, Sognepræst til Nærstrand. *Theologisk Tidsskrift for den norske Kirke*, 3, 511–519.
- Halvorsen, H. (Red.). (1903). *Festskrift til Den norske Synodes Jubilæum. 1853–1903*. Den norske Synodes Forlag.
- Haraldsø, B. (1988a). Religiøs overtyding som emigrasjonsmotiv: Initiativ til og motiv for emigrasjonen frå Stavanger i 1825. *Historisk tidsskrift*, 67, 414–425.
- Haraldsø, B. (1988b). *Slaveridebatten i den Norske synode: En undersøkelse av slaveridebatten i den Norske synode i USA i 1860-årene med særlig vekt på debattens kirkelig-teologiske aspekter*. Solum.
- Haanes, V. L. (1998). «Hvad skal da dette blive for prester?» Presteutdanning i spenningsfeltet mellom universitet og kirke, med vekt på modernitetens gjennombrudd i Norge. Tapir.
- Haanes, V. L. (2021). Haugianere i Amerika. *Norsk Tidsskrift for Misjonsvitenskap*, 75(1–2), 211–229.
- Kirkelig Maanedstidende for den norsk-evangelisk-lutherske Kirke i Amerika*.
- Koren, U. V. (1911). De rette Principer for Kirkens Styrelse. I P. Koren (Red.), *Samlede Skrifter Af Dr. theol. V. Koren. Bd. 2: Taler og Foredrag* (s. 48–76). Lutheran Publishing House Bogtrykkeri. (Opprinnelig utgitt 1899)
- Lovoll, O. S. (1997). *Det løfterike landet: En norskamerikansk historie*. Universitetsforlaget.
- Lovoll, O. S. (2005). *Norske småbyer på prærien: En kulturhistorisk studie*. Vett & Viten.
- Løvlie, B. (2002). *Vestavind: 1870-årenes debatt om kristenliv og kirkeordning under innflytelse fra Skottland*. Tapir Akademisk.
- Løvlie, B. (2015). Presbyterianske innslag i norsk kirkehistorie. I B. Afset, B. Løvlie & A. H. Teigen (Red.), *Misjon – tro – skole. Festskrift til Arne Redse* (s. 61–73). Portal.
- Meier, R. (2015). Nådevalgsstriden i Den norske synode 1880–1887 belyst ved en brevveksling. I B. Afset, B. Løvlie & A. H. Teigen (Red.), *Misjon – tro – skole. Festskrift til Arne Redse* (s. 135–153). Portal.
- Meier, R. (2020). Norwegian American Lutheran identity in America until 1917: The Norwegian Synod, its affiliation with the Missouri Synod, and doctrinal controversies. I T. M. H. Joranger & H. T. Cleven (Red.), *Norwegian-American essays 2020: Migration, minorities and freedom of religion* (s. 89–115). Novus.

- Nelson, E. C. (1953). The making of a constitution. I J. C. K. Preus, T. F. Gullixson & E. C. Reinertson (Red.), *Norsemen found a church: An old heritage in a new land* (s. 191–221). Augsburg.
- Nelson, E. C. (Red.). (1973). *A pioneer churchman: J. W. C. Dietrichson in Wisconsin, 1844–1850*. Twayne Publishers.
- Nelson, E. C. & Fevold, E. L. (1960). *The Lutheran church among Norwegian-Americans: A history of the Evangelical Lutheran Church. Volume I, 1825–1890*. Augsburg.
- Nichol, T. (1993). Singing the Lord's song in a foreign land: Organizing the public ministry among Norwegian-American Lutherans. I P. O. Gullaksen (Red.), *Reform og embete: Festskrift til Andreas Aarflot på 65-årsdagen den 1. juli 1993* (s. 151–165). Universitetsforlaget.
- Ottesen, J. A. & Brandt, N. O. (1857). Indberetning fra Pastorerne Ottesen og Brandt om deres Reise til St. Louis, Missouri; Columbus, Ohio; og Buffalo, New York. *Kirkelig Maanedstidende*, 2, 476–489.
- Preus, H. A. (1867). *Syv Foredrag over de kirkelige Forholde blandt de Norske i Amerika*. Jensen.
- Preus, H. A. (1875). *Oftedals og Weenaas's «Wisconsinisme» betragtet i Sandhetens Lys: Et Gjensvar til Professor Weenaas af H. A. Preus*. Den norske Synodes Forlag.
- Synode von Missouri. (1846). Synodalverfassung. *Der Lutheraner*, 3, 2–6.
- Synode von Missouri. (1853). Die neue Verfassung oder Constitution der deutschen ev. luth. Synode von Missouri, Ohio u. a. Staaten. *Der Lutheraner*, 9, 145–151.
- Synoden paa Koshkonong. (1867). *Kirkelig Maanedstidende*, 12, 241–253.
- Walther, C. F. W. (1862). *Brev til J. A. Ottesen fra 25.01.1862*. Concordia Historical Institute. Arkiv. (15 sider, tysk, transkribert, maskinskrevet). Upublisert.
- Walther, C. F. W. (1864). *Die rechte Gestalt einer vom Staate unabhängigen Evangelisch-Lutherischen Ortsgemeinde*. A. Wiebusch u. Sohn.
- Walther, C. F. W. (1867). *Frikirken eller an af Staten uafhængig evang.-luthersk Steds-Menigheds rett Skikkelse*. Emigranten.
- Weenaas, A. (1876). *Wisconsinismen belyst ved historiske Kjendsgjærninger av A. Weenaas, Professor i Theologi ved Augsburg Seminarium, Minneapolis, Minn.* Andet Oplag. Skandinavens Bog- og Accidents-Trykkeri.